

ISI FOIGHEL

**Om »Grønjakker«,
»Pedal-Ove« og
andre Menneske-
rettighedsproblemer**

Refleksioner fra
en tidligere dommer
ved Menneske-
rettighedsdomstolen

Christian Ejlers' Forlag

ISI FOIGHEL

Om »Grønjakker«, »Pedal-Ove« og
andre Menneskerettighedsproblemer

*Refleksioner fra en tidligere dommer
ved Menneskerettighedsdomstolen*

Grønjakkesagen	3
Pedal-Ove sagen	6
Den juridiske revolution	8
Politiserer domstolen?	10
Kan Domstolen begrænse menneskerettighederne?	12
Kan Domstolen følge med sagernes antal?	14
Småsager?	15
Kommunistisk v. vesteuropæisk ret	17
Domstolen og den nationale lovgivningsmagt	18
Mere end 50 års påvirkning	19

Om »Gronjalkker«, »Pedal-Ove« og
andre Menneskerettighedsproblemer
er sat med Swift og ombrudt
af C-H. Zakrisson, www.polytype.dk
Tryk og indbinding:
Formprint a-s, Randers

ISBN 87 7241 147 3

Katalogärbogens tekst bygger på
forfatterens jubilæumsforelæsning
på Københavns Universitet i anled-
ning af hans mere end 50-årige
virke som universitetslærer ved
Det Juridiske Fakultet.

Christian Ejlers' Forlag
Solvgade 38/3
1307 København K
liber@ce-publishers.dk
www.ejlers.dk

Katalogärbogen er i december 2005
udsendt til forlagets venner
og forretningsforbindelser;
den fås tillige i boghandlen.

Grønjakkesagen

Retsbygninger over hele jorden sender som regel ved deres arkitektur ganske bestemte signaler. Det er alvorlige bygninger, ofte forsynet med søjler, store trapper og få vinduer, som man næppe kan se igennem udefra. Bygningerne signalerer ved deres udseende, at herinde træffes alvorlige beslutninger. Her bor magten og retten, statens ret. Den ret, der fastslår, hvem der skal leve i frihed eller indespærres, eller hvem der skal gå konkurs eller beriges.

Den europæiske Menneskeretighedsdomstol i Strasbourg har hjemme i en helt anden slags bygning. Den er bygget op af stål og med så meget glas, at den nærmest er gennemsigtig. Denne bygning sender også et signal: Herinde afgøres ikke statens ret, men menneskeretten, der vil sige de rettigheder og pligter, som tilkommer hvert eneste menneske, og som intet parlament eller nogen regering kan sætte sig ud over. Derfor skal bygningen være gennemsigtig. De mennesker, der går forbi bygningen, skal kunne se *ind* og konstatere, hvorledes deres rettigheder forvaltes. Og hvad der er vigtigere: dommerne ved Domstolen skal kunne se *ud* på den virkelige verden for at sikre, at Domstolens domme ikke fjerner sig fra samfundslivets realiteter.

I denne smukke bygning blev der i 1994 afsagt en dom i sagen *Jersild mod Danmark*, hvor Danmark blev dømt for at have krænket en journalists ytringsfrihed. Det var for mange en overraskelse, at Danmark blev dømt for at overtræde Menneske-retighedskonventionen, og man satte allerede dengang en diskussion i gang om nogle væsentlige spørgsmål: Skal Menneskeretighedskonventionen kunne fortrænge den danske straffelov? Skal Menneskeretighedsdomstolens afgørelser kunne træde i stedet for en dom afsagt af den danske Højesteret? Skal journalister i virkeligheden have så megen frihed?

Den diskussion er fortsat aktuel, men inden vi vender tilbage til dagens debat, har det interesse at se på, hvad der var årsag til hele sagsforløbet¹.

1. Det følger af Domstolens procedureregler, at den nationale dommer altid skal medvirke ved sager mod hans hjemland. Da jeg på dommens tidspunkt var formand for bestyrelsen for Danmarks Radio, måtte jeg erklære mig inhabil og deltog således ikke i sagens behandling.

I året 1985 havde Danmarks Radio en fast TV-udsendelse søndag aften – Søndagsjournalen – hvor man i reportager og interviews kommenterede aktuelle begivenheder. I en af disse udsendelser blev der bragt en reportage, hvor journalisten *Jens Olaf Jersild* interviewede nogle »Grønjakker«, som han besøgte i nogle boligbaraker på Østerbro. Disse unge mennesker havde placeret sig uden for arbejdsmarkedet, nogle var tidligere straffede og syntes for det meste at leve af øl og narkotiske stoffer. De hørte udpræget til samfundets tabere. For at få tiden til at gå havde de stiftet, hvad de betegnede som et nyt Naziparti, hvor de optrådte i aflagte grønne militærjakker, deraf navnet »Grønjakker«.

Danmarks Radio fandt imidlertid, at det kunne være interessant at høre deres synspunkter. I interviewet udtrykte de interviewede deres til had grænsende foragt for de udlændinge, der boede i Danmark. De i udsendelsen anvendte stærkt racistiske udtryk var ikke tidligere hørt i dansk fjernsyn. Det hører også med til forståelsen af sagens karakter at vide, at på daværende tidspunkt havde man i Danmark kun eet dansk TV-program. En udsendelse søndag aften blev således set af størsteparten af befolkningen.

Umiddelbart efter den ca 8 minutter lange udsendelse indgav *Biskop Kjeld Holm* fra Århus politianmeldelse mod »Grønjakkerne« og mod udsendelsens redaktør *Lasse Jensen* og interviewerens *Jens Olaf Jersild*.

Ved Københavns Byret blev de alle dømt for overtrædelse af straffelovens § 266b, der kriminaliserer fremsættelsen og udbredelsen af stærkt krænkende racistiske udtalelser.

»Grønjakkerne« modtog dommen, medens *Jens Olaf Jersild* bragte den idømte bødestraf frem til Højesteret.

I Højesteret formulerede man det egentlige problem: På den ene side havde man straffelovens § 266b, der helt åbenbart var overtrådt, og på den anden side havde man Menneskerettighedskonventionens art. 10, der var en del af dansk ret, og som sikrede enhver retten til at ytre sig. Det var balancen mellem disse to ligeværdige regler, Højesteret skulle finde. Eller formuleret på en anden måde, stod overvejelserne mellem den journalistiske ytringsfrihed overfor beskyttelsen af udsatte grupper mod krænkende og sårende udtalelser, viderebragt af et offentligt medie.

Højesterets understregede indledningsvis, at ytringsfriheden er en af de fundamentale frihedsrettigheder, som af hensyn til samfun-

det fortjener den stærkest mulige beskyttelse. Et flertal af Højesterets medlemmer – dvs. alle dommere undtagen een – fastslog, at i denne sag var ytringsfriheden brugt af en journalist til at viderebringe nogle for så vidt totalt ligegyldige udtalelser, fremsat af ganske få personer, hvis meninger ingen normalt ville tillægge den mindste vægt. Dette havde ikke desto mindre bevirket, at i tusindvis af borgere med rette måtte føle sig krænkede. Ved valget mellem de relevante to interesser, som begge fortjente rettens beskyttelse, kom Højesteret til det resultat, at hensynet til at beskytte borgerne var det vigtigste, og man stadfæstede således for Jersilds vedkommende bødestraffen på 1000 kr.

Jersild indbragte sagen for Menneskerettighedsdomstolen i Strasbourg. Her blev Danmark dømt, idet Domstolen fandt, at ytringsfriheden var vigtigere end hensynet til, at nogle borgere ikke skulle føle sig krænkede.

Jeg lagde dengang ikke skjul på, at jeg følte, at dommen mod Danmark var overraskende. Menneskerettighedsdomstolen skulle jo tage stilling til helt den samme problemstilling som Højesteret: Afvejningen mellem journalistens ytringsfrihed og hensynet til borgerne. Den europæiske Menneskerettighedsdomstol bestod for langt størsteparten af dommernes vedkommende af personer, som naturligvis ikke kendte det danske sprog, eller som nogensinde havde været i Danmark. Var en sådan domstol bedre end den danske Højesteret egnet til at foretage en vurdering af virkningerne i det danske samfund af en dansk TV-udsendelse?

Nogen tid senere fik jeg imidlertid lejlighed til at drøfte spørgsmålet med en af de dommere, der havde været med til at dømme Danmark. Denne dommer forklarede mig, hvad der antageligt havde været afgørende for dommens resultat. Han kom fra et af de netop befriede østeuropæiske lande, der alle i over 60 år havde været undertrykt af kommunistiske diktaturer. At sådan undertrykkelse kunne finde sted skyldtes især – hævdede han – at der i disse år ikke var journalistisk ytringsfrihed. Der var således ingen journalister, der kunne oplyse befolkningen om hvilke slyngler, der sad i regeringen og hvilke forbrydelser, de begik mod befolkningen. Der var ingen, der kunne fortælle udlandet om, hvad der forgik i landet, og der var ingen, der kunne fortælle dem, hvad der egentlig foregik i udlandet. Nu havde man så langt om længe genvundet ytringsfriheden, og den var i høj grad garantien for, at

historien ikke gentog sig. Derfor ville man ikke gå med til nogen som helst indskrænkning i journalisters ytringsfrihed, for gav man sig på en enkelt punkt, selv hvor man misbrugte ytringsfriheden til fremme af racisme, kunne man frygte, at ytringsfriheden igen blev tilintetgjort.

Denne holdning – som næppe er svær at tilslutte sig – har Domstolen senere fulgt i sine domme om ytringsfrihedens grænser.

Dommens resultat er også vigtigt ud fra et andet synspunkt, idet det illustrerer Domstolens ofte fremhævede udtalelser om, at Menneskerettighedskonventionen er et levende instrument, der udvikler sig i takt med samfundsudviklingen. Menneskerettighederne er altså ikke faste eengang givne uforanderlige normer, men når samfundssituationen udvikler sig, så følger menneskerettighederne med.

Pedal-Ove sagen

Efter Jersild-sagen har Menneskerettighedsdomstolen videreudviklet sin praksis vedrørende ytringsfriheden.

Domstolen havde tidligere² fastslået, at ytringsfriheden er en grundpille i menneskeretten og må respekteres, selv om ytringerne kan virke sårende, chokerende eller foruroligende. Man havde i praksis³ sondret mellem gengivelse af fakta og fremsættelse af meningsytringer. Senere fastslog Domstolen⁴, at beskyttelsen af ytringsfriheden ikke alene omfatter ytringens indhold, men også dens form. Endvidere har Domstolen⁵ accepteret, at journalister for at fange opmærksomheden har en adgang til en vis grad af overdrivelse og provokation, samt at der kun er en snæver adgang til begrænsning af ytringsfriheden over for politiske ytringer eller debat om sager, der har offentlig interesse.⁶

2. *Handyside v. The United Kingdom* (1976), og *Sunday Times v. The United Kingdom* (1979).

3. *Lingens v. Austria* (1986).

4. *Oberschlick v. Austria* (1991).

5. *Prager m.fl. v. Austria* (1995) og *Wingrove v. The United Kingdom* (1996).

6. Se i det hele om udviklingen af beskyttelsen af ytringsfriheden Jens Elo Rytter *Med dansk accent – en sammenligning af EMDs og Højesterets begrundelse af domme om ytringsfriheden i antologien »Europæisk retskultur – på dansk«*, (2004) pag. 187, 196ff.

Først i 1997 reber man i nogen grad sejlene, idet man fastslår, at pressens meningsytringer (*value judgments*) uden tilstrækkelig faktuel baggrund kan være for vidtgående, samt at journalister, der vil påberåbe sig ytringsfriheden, skal opfylde journalistfagets etiske krav til research før offentliggørelsen samt optræde med fairness og i god tro.

Denne udvikling i ytringsfrihedsbegrebet stod sin prøve i den næste sag, hvor danske journalister var involveret. Det var sagen om *Pedal-Ove*, der i 1982 ved dansk domstol var blevet idømt fængsel for mord på sin kone.

Sagen var anlagt mod Danmark af to journalister, Jørgen Pedersen og Sten Kristian Baadsgaard,⁷ der begge var ansat ved Danmarks Radio.

Journalisterne havde produceret to TV-programmer, der blev vist i TV i 1990 og 1991. I disse udsendelser stillede de alvorlige spørgsmålstejn ved beviserne for Pedal-Oves skyld. Han blev senere – efter den første TV-udsendelse og muligvis på grund af denne – frifundet ved Den særlige Klageret. Han blev løsladt og modtog en betydelig erstatning.

I udsendelserne gjorde journalisterne gældende, at der var et vidne, som politiet havde afhørt, og hvis vidneforklaring – hvis den var rigtig – viste, at det var umuligt for Pedal-Ove at udføre mordet, da han på det afgørende tidspunkt befandt sig langt væk fra gerningsstedet. Hverken domstolen eller forsvarerne fik underretning om denne vidneforklaring, idet politiet betragtede vidnet som utroværdigt.

I udsendelsen med den markante titel »Politiets blinde øjne«, der blev bragt i TV, efter at Pedal-Ove var blevet løsladt, blev den politimester, der var ansvarlig for efterforskningen, beskyldt for bevidst og i ond tro at have undertrykt forklaringer, der ville have kunnet godtgøre Pedal-Oves uskyld. Dette var utvivlsomt en af de stærkeste beskyldninger, man kunne rette mod anklagemyndigheden.

Politimesteren anlagde injuriersag mod de to journalister, og ved den endelige dom i Højesteret blev de dømt for injurier, Højesteret understregede ganske vist, at de to journalister havde handlet til varetagelse af offentlige interesser, men for at kunne gøre dette, var det slet ikke nødvendigt eller rimeligt at fremsætte så grove personlige angreb mod politimesteren.

7. *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark* (2004).

Journalisterne indbragte sagen for Menneskerettighedsdomstolen med påstand om, at Danmark ved Højesterets dom havde krænket journalisternes ytringsfrihed,

Danmark blev frifundet. I dommen understregede man forskellen til Jersild-sagen. Pedersen og Baadsgaard havde ikke – som i sin tid Jersild – alene gengivet andres opfattelse. Der var jo ingen andre, der havde beskyldt politimesteren for bevidst at undertrykke vidneforklaringer. Der var altså ikke tale om en reportage. Det var journalisternes egne injurierende konklusioner, man i TV-udsendelsen havde spædt ud over landet. Dommen fastslog endvidere, at når journalister skal meddele informationer om forhold af offentlig interesse, så skal de arbejde i god tro på konkrete og nøjagtige fakta og give »troværdig og præcis« information i overensstemmelse med fagets etiske normer. Dette betyder, at jo mere belastende og alvorlige beskyldninger, der bliver fremført, jo mere solid må den faktuelle basis være,

De to danske journalister opfyldte ikke disse krav.

Den juridiske revolution

Sagsforløbet i Jersild-sagen og Pedal-Ove sagen er – sammen med alle andre sager, der afgøres ved Menneskerettighedsdomstolen – i virkeligheden udtryk for den største juridiske revolution, vi har stået over for i 400 år.

Ved 1600-tallets begyndelse grundlagdes Folkeretten, og siden dette tidspunkt har det været en uimodsagt og generelt respekteret grundsætning, at forholdet mellem en stats regering og dens egne borgere er udenfor international retlig regulering. Det er et indre anliggende eller et »reserveret domæne«. Staten kan behandle sine egne borgere, som den vil, og som det er foreskrevet i statens love og forfatning. Ingen andre stater kan blande sig heri.

Heri skete der en dramatisk ændring i 1948, da de Forenede Nationers Generalforsamling vedtog *Verdenserklæringen om Menneskerettighederne*. Den er ganske vist juridisk uforpligtende, da det alene er en erklæring og hverken en konvention eller et løfte. Og også i sit indhold er den ganske vag. Når man alligevel kan betegne erklæringen som det vigtigste dokument i menneskerettens udvik-

ling, skyldtes det, at det var første gang i historien, at menneskerettigheder var blevet et internationalt anliggende.

Man havde naturligvis kendt menneskerettigheder igennem hundreder af år: Magna Charta fra 1215 i England. De franske borgerrettigheder fra 1789, De amerikanske frihedsrettigheder fra 1776, og eksempelvis de danske frihedsrettigheder fra Grundloven i 1849. Men alle disse rettigheder var nationale rettigheder, som staterne efter forgodtbefindende kunne ændre eller ophæve. FNs erklæring medførte imidlertid, at stater, der i fællesskab havde vedtaget erklæringen, nu kunne protestere overfor hinanden over krænkelser af menneskerettighederne, ligesom menneskerettigheder nu kunne drøftes i internationale forsamlinger og blive genstand for international regulering ved traktater.

FNs erklæring fik da også afgørende betydning især for Europa, da de vesteuropæiske stater i 1948 blev enige om at oprette Europarådet, og som et af de grundlæggende dokumenter i 1950 vedtog den *Europæiske Menneskerettighedskonvention*. Selv om denne konvention i sin ordlyd ligger tæt op ad FNs erklæring af 1948, adskiller den sig fra Verdenserklæringen på to afgørende punkter. For det første er det en ratificeret konvention, dvs. en juridisk bindende aftale, således at den stat, der bryder konventionen, krænker sine folkeretlige forpligtelser med de virkninger, dette nu kan have. For det andet har man ved konventionen oprettet Den europæiske Menneskerettighedsdomstol, hvor den enkelte borger kan rejse sag mod bl.a. sin egen regering, hvis han/hun måtte føle sig krænket. Det havde man aldrig set før.

Som ung lærer i Folkeret ved Københavns Universitet var jeg begejstret for den udvikling af det internationale retssystem, vi her var vidne til. Og kort tid efter mødte jeg professor Max Sørensen, som havde været den danske regerings forhandler ved Menneskerettighedskonventionens tilblivelse. Jeg gratulerede ham med resultatet, idet jeg fremhævede det betydningsfulde i, at vi for første gang havde fået en international domstol, hvor en borger kunne anlægge sag mod sin egen stat. Han så længe på mig, før han med stor overbærenhed svarede: »Lad være med at være naiv, Foighel. Denne domstol kommer aldrig til at fungere. Ingen regering vil finde sig i, at dens borgere trækker den ind i en international domstol med et sagsanlæg.« Da jeg stædigt påstod, at det dog

fulgte af den vedtagne konvention, at dette kunne lade sig gøre, forklarede han mig omhyggeligt, at man netop havde lavet reglerne således, at der var mulighed for at afgøre sagerne ved forlig, før de endte ved Domstolen. Her var, hævdede min lærer, ikke tale om jura, men om politik så få år efter verdenskrigens slutning, hvor man gerne ville demonstrere, at man i hvert fald tænkte på det enkelte menneske.

Det må erkendes, at i de første 15 år af Domstolens historie fik Max Sørensen ret. Ikke een eneste sag blev indbragt for Domstolen. Det sidste år, hvor jeg fungerede som dommer, i afsagde vi 700 domme, og i 2005 venter ca. 75.000 sager på at blive behandlet. I mellemtiden er Domstolen blevet udvidet med de central- og osteuropæiske dommere, så det samlede antal er nu 45.

Politiserer domstolen?

Ser man f.eks. på den samlede praksis for så vidt angår ytringsfriheden, således som den er skildret ovenfor, må man konstatere, at menneskeretten på dette område er blevet ganske stærkt detaljeret og ret så præcis. Dette er et eksempel på, at fortolkningen af Menneskerettighedskonventionen er dynamisk, dvs at Domstolen varetager, at de enkelte rettigheder udvikler sig i takt med udviklingen i Europa.

Kritikere af denne udvikling har bl.a. gjort gældende, at der her er tale om dommerskabt ret, og at dette går langt ud over, hvad staterne kunne forvente, da de tiltrådte Menneskerettighedskonventionen.

Hertil er for det første at sige, at det netop var staterne, der skabte Domstolen og gav den kompetence til at fortolke de enkelte bestemmelser. Og det at fortolkningen følger udviklingen betyder ikke, at dommerne »skaber« retten efter deres eget skøn. Dommere formulerer eller omformulerer retten i overensstemmelse med de tendenser, der manifesterer sig i samfundet og afspejler således den politiske udvikling, der hele tiden finder sted. Der vil altså være samfundsmæssige holdepunkter for dommernes afgørelser.

Ikke desto mindre har man fra kritikernes side stædigt hævdet, at den dynamiske fortolkning giver dommerne mulighed for »fri politisering«. Man overser herved at det, der foregår ved Men-

neskerettighedsdomstolen, er noget helt andet: Et eksempel vil illustrere dette:

I 1989 fastslog Domstolen således i en sag mod England,⁸ at en transseksuel, – i den konkrete sag en mand, der efter en kønskifteoperation var forandret til kvinde – ikke havde en kvindes ret til at indgå ægteskab med en mand eller til at få en ny fødselsattest, der svarede til hendes nye køn. Domstolen fastslog, at der ikke forelå en krænkelse af hendes ret til privatliv. I 2002 fastslog Domstolen i en lignende sag⁹, at en transseksuel person efter kønskifteoperation havde alle rettigheder efter sit nye køn. Altså det modsatte resultat.

Hvad var der sket i de mellemliggende år?

Før dommene blev afsagt, undersøgte Domstolen omhyggeligt, hvordan retsopfattelsen og retstilstanden var i de europæiske lande. I 1989 havde landene en vidt forskellig praksis mht transseksuelles rettigheder, og når der ikke var en ensartet retsopfattelse, kunne man jo ikke hævde, at netop den engelske praksis var forkert. I 2003 viste en tilsvarende undersøgelse af staternes praksis derimod, at der overalt i europæisk lovgivning var kommet en mere liberal opfattelse af seksuelle »afvigelser«. Der var med andre ord skabt en europæisk trend, der naturligt måtte afspejle sig i Domstolens domme.

Den dynamiske fortolkning er således aldrig af dommerne blevet opfattet som et fribrev til at »finde på«, men derimod som en forpligtelse til, at Domstolens praksis følger retsudviklingen i Europa: »Menneskerettighedskonventionen er et levende instrument«, som det – som nævnt – flere gange er udtrykt i dommene, men et instrument, som altså følger og afspejler den nationale retsudvikling.

Ved fortolkningen af den nationale retsudvikling kan Domstolen naturligvis tage fejl, og det er vel nok sket nogle gange. Men det er altså ikke det samme som at hævde, at for dommerne er vejen fri til politisering.

8. *Caroline Cossey v. The United Kingdom* (1989).

9. *Christine Goodwin v. The United Kingdom* (2002).

Kan Domstolen begrænse menneskerettighederne?

Når Domstolen selv fastslår, at man i sine domme ved fortolkningen af de kortfattede, men klare bestemmelser i Menneskerettighedskonventionen lader sig påvirke af den nationale retsudvikling, kan man med rette rejse det spørgsmål, om Domstolen også vil følge den nationale retsudvikling, hvis denne bevæger sig i en inhuman retning.

At dette ikke blot er et teoretisk spørgsmål viser de sidste års udvikling klart. Racisme, fremmedhad og antisemitisme breder sig i Europa. Samtidigt bevirker den stigende terror i de europæiske hovedstæder, at flere og flere regeringer synes, at den menneskeretlige beskyttelse af det enkelte individ ikke nødvendigvis behøver at gælde i alle tilfælde.

Hertil kan for det første siges, at såfremt Europa udvikler sig til et facistisk kontinent, hvor det enkelte menneske ingenting betyder, så vil der slet ikke længere være en menneskerettighedskonvention eller en domstol.

Men en sådan udvikling kan jo indtræffe gradvist. På enkelte områder kan der i alle lande udvikle sig situationer eller holdninger, der er uforenelige med respekten for det enkelte menneske. Nærliggende eksempler er udlændingelovgivningen eller foranstaltninger til bekæmpelse af terroristvirksomhed. Det er klart, at en generel holdningsændring i disse sager vil påvirke Domstolens domme, allerede fordi disse holdninger vil påvirke den enkelte dommer. Det er på den anden side vigtigt at slå fast, at også i en sådan situation vil der fortsat eksistere en aftalt og bindende konvention, der indeholder rettigheder, som ikke er opfundet af Europarådet, men som har baggrund i den etik og det menneskesyn, som er formuleret bl.a. i de monoteistiske religioner, og som er grundlaget for europæisk civilisation. Denne etik og disse rettigheder vil jo ikke forsvinde, men vil altid være den grænse, indenfor hvilken Domstolen i sin fortolkning vil kunne bevæge sig.

Nyere domspraksis har dog vist, at Domstolen føler sig berettiget til at begrænse visse rettigheder under hensyn til samfunds-

udviklingen og navnlig under hensyn til den stigende terrortrussel. Problemet forelå i en sag vedrørende forholdene i Irland¹⁰.

En tidlig morgen afhentede det engelske politi i Nordirland Mrs. Murray og indbragte hende på politistationen til afhøring. Man sigtede hende for aktiv deltagelse i den forbudte oprørsorganisation IRA, idet man foreholdt hende, at hun havde været i USA for at besøge sin bror, som netop i USA var blevet dømt for ulovlig indsamling af penge til våbenkøb og for våbensmugling.

Under afhøringen besvarede hun alle spørgsmål ved kun at opgive sit navn og sin fødselsdato. Dette fastholdt hun i fire timer overfor skiftende engelske afhøringsofficerer. Politiet måtte efter en uforrettet sag løslade hende, uden at de kunne rejse sigtelse.

Mrs. Murray anlagde sag mod England ved Menneskerettighedsdomstolen med påstand om, at hendes frihedsberøvelse var ubegrundet og i strid med Menneskerettigheds-konventionens artikel 5, der værner om den personlige frihed. Den engelske regering gjorde på sin side gældende, at frihedsberøvelsen var velbegrundet, idet man sad inde med konkrete oplysninger om hendes kriminelle adfærd. Man kunne imidlertid ikke forelægge disse beviser for retten, da de hidrørte fra et vidne, hvis identitet man af sikkerhedsmæssige grunde ikke kunne afsløre.

Menneskerettighedsdomstolen stod overfor følgende alvorlige dilemma: På den ene side var det fast praksis, at man ikke anerkendte en frihedsberøvelse, medmindre der var objektive momenter, der gjorde en mistanke berettiget eller sandsynlig. På den anden side var det lysende klart for Domstolen, at frihedsberøvelsen var et led i terrorbekæmpelse og at en af de måder, man kunne bekæmpe terrorangreb på – og derved måske redde menneskeliv – var at lade troværdige personer infiltrere i terrorgrupper. At røbe deres identitet ville være fatalt.

Domstolen løste dette problem ved at fastslå, at som led i terrorbekæmpelse måtte en frihedsberøvelse, *der ikke oversteg fire timer*, kunne accepteres selv af en uskyldig. Det var altså den pris, som enhver borger risikerer at måtte betale for at leve i et samfund, hvor myndighederne søger at bekæmpe terror.

10. *Murray v. The United Kingdom* (1994).

Man fastholdt altså princippet om retten til personlig frihed, men under hensyn til muligheden for at redde menneskeliv, fastslog man, at konventionens artikel 5 ikke var krænkede ved en frihedsberøvelse, der ikke var af længere varighed end de fire timer.

Hvor langt Domstolen vil gå i den angivne retning er svært at forudsige. Men den uhyggelige terrortrussel har i hvert fald bevirket, at også Menneskerettighedsdomstolen – uden at kompromitere menneskeretten – må afspejle samfundets nye spilleregler.

Kan Domstolen følge med sagernes antal?

Spørgsmålet om det enorme antal indgivne, men ikke behandlede klager – sagspuklen forøges for tiden med 45.000 nye sager om året – giver jo anledning til store bekymringer. Domstolen forsøger selv at formindske problemet blandt andet ved at afsige domme som også i deres formulering tilsigter at løse et givet problem for et større antal personer i samme situationer. Det er jo noget nyt, da en dom normalt kun har direkte virkning for den konkrete sag og kun for sagens parter.

Den nye metode blev første gang forsøgt i en sag *Broniowski v. Poland*, der blev endeligt afgjort den 26. september 2005. Der var her tale om, at en person sammen med hundredtusinde andre måtte forlade polske områder, der ved anden verdenskrig blev overdraget til Sovjetunionen. Det blev i denne sammenhæng aftalt, at den polske stat skulle kompensere sine borgere, og i årene efter krigen blev der da også vedtaget lovgivning herom. Disse polske love blev imidlertid aldrig håndhævet og Broniowski, der havde arvet noget jord, som var blevet frataget ham og hans familie, anlagde derfor sag ved Menneskeretsdomstolen for at opnå erstatning.

Domstolen kom til det resultat, at der forelå en krænkelse af Broniowskis ejendomsrettigheder. Men man fastslog samtidigt, at der var ca. 80.000 personer i helt den samme situation, og som nu kunne rejse tilsvarende sager ved Menneskerettighedsdomstolen mod Polen. Inden man derfor fastsatte, hvilken erstatning Broniowski skulle have, opfordrede Domstolen i sin dom den polske regering til at tage relevante skridt for at sikre – eventuelt ved et forlig – at samtlige ca. 80.000 fik behørig erstatning. Et sådant forlig er nu indgået, og sagen er følgelig strøget fra Domstolens sagsliste.

Da mange enkeltsager ofte som her i sagen er udtryk for en systemisk fejl eller utilstrækkelighed i de nationale systemer, har Domstolen her fundet en metode, der i nogen grad formindsker sagstilgangen, samtidig med at borgernes menneskerettigheder sikres.

Småsager?

Det er i kritikken af Menneskerettighedsdomstolen blevet hævdet, at Domstolen i for stort et omfang beskæftiger sig med småsager, som i virkeligheden ligger langt fra, hvad man i almindelighed forstår ved menneskeretskrænkelser.

Det er nok rigtigt, at Domstolen har beskæftiget sig med en del sager, som efter dansk opfattelse er bagatelspørgsmål.. Det er dog lidt skævt at hævde – således som det er blevet gjort i forårets avis-polemik – at Domstolen bruger den dynamiske fortolkningsstil til f.eks. at politisere vedrørende parkeringsspørgsmål eller nægtelse af at opgive navn til et busselskab eller politiet.

Der har faktisk været sager vedrørende disse emner. Der er dog næppe noget, der interesserer Domstolen mindre, end de enkelte landes parkeringsproblemer eller regler for buskørsel. Sagerne problemer var jo helt andre. I det første tilfælde drejede det sig om statens ret til at straffe en parkeringsforseelse med frihedsberøvelse, uden at de sædvanlige retsgarantier var iagttaget. Og i sagen om nægtelsen af at opgive navn, var det et spørgsmål, om staten har ret til at berøve et menneske den personlige frihed for prisen på en busbillet.

Det er naturligvis helt legitimt at hævde, at der her var tale om alt for banale sager, men de principper, som sagerne tilsyneladende krænkede, var alvorlige.

Det i øvrigt et ganske vanskeligt at afgøre, hvorvidt et tilsyneladende banalt spørgsmål har betydning for et menneskes grundlæggende rettigheder.

For nogle år siden skulle jeg medvirke som dommer i en sag *Burghartz v. Switzerland* (1994), hvor en schweitzisk borger havde anlagt sag mod sin regering. Han ønskede at bruge sin kones efternavn som familienavn. Det forbød myndighederne ham. Han ind-

bragte sagen for Menneskerettighedsdomstolen og gjorde gældende, at der her var tale om kønsdiskrimination: Når hans kone havde ret til *hans* efternavn, var det diskriminerende, at han ikke havde ret til at bruge *hendes* efternavn.

Umiddelbart før vi skulle ind til domsforhandlingen sagde jeg – i min faktiske uvidenhed – til min ungarske dommerkollega, at jeg fandt, at det var organiseret tidsspilde, at ni dommere nu skulle tage stilling til noget så ligegyldigt som hvilket navn, man havde ret til at bære. Der var intet i sagen, der tydede på, at det var en velfærdssag.

»Tvært i mod« sagde min kollega, »navnesager kan være meget vigtige. I Slovakiet lever f.eks. et ungarsk mindretal på ca 800.000 personer, og Slovakiet har bestemt, at disse personer ikke må gifte sig, medmindre de antager et slovakisk navn«. Man bruger med andre ord navneregulering som et effektivt undertrykkelsesmiddel for at udviske folks nationale identitet og krænke deres selvværd. Han nævnte endvidere, hvorledes jødiske befolkningsgrupper gennem tiderne i Centraleuropa var blevet forhånet og latterliggjort, ved, at man påbød dem dyrenavne som Hirsch, Fuks, Vogel (Foighel), Fisch eller ved at man morsomt påtvang de fattigste og usleste borgere navne som Gold, Silber, Bergstein, Einstein, Diamant etc.

Et kuriøst eksempel på (mis)brug af et navn som led i en forhånelse, eller det modsatte, findes i Københavns historie, hvor den jødiske menighed i 1833 fik tilladelse til at bygge en synagoge på en anvist grund i *Skidenstræde*. Da troessamfundets repræsentanter, efter at synagogen var bygget, henvendte sig til Magistraten for at besvære sig over det lidet flaterende navn for en adresse på en synagoge, blev navnet prompte ændret til *Krystalgade!*

Navnelovgivning er altså ikke alle steder så uskyldig, og ved den dom, vi afsagde, hvor vi begrænsede statens ret til at bestemme borgernes navne, gjorde vi faktisk Europa en tjeneste.

Krænkelsen af et menneskes personlige integritet og selvværd kan have mange ansigter.

Kommunistisk v. vesteuropæisk ret

Undersøger man nærmere statistikken over de til Menneskerettighedsdomstolen indkomne sager, må man konstatere, at langt over halvdelen af sagerne stammer fra de central- og østeuropæiske stater, først og fremmest fra Rusland.

Dette skyldes ikke blot, at man i disse lande i over 60-80 år har praktiseret et menneskesyn, der ligger milelangt fra det vesteuropæiske: Respekten for det enkelte menneske. Men det skyldes i højeste grad det kommunistiske retssystem, hvor borgerne er intet, og Partiet (de administrative myndigheder) er alt.

Forholdet er simpelthen dette, at man i dette retssystem ikke anerkender, at domstolene kan kontrollere administrationen. Administrationen er efter traditionel socialistisk opfattelse Partiets forlængede arm, og Partiets handlinger kan ikke kontrolleres, vurderes eller omgøres af domstolene. Dette betyder, at f.eks. klager over magtmisbrug, undladelser af at give en tilladelse, politiets undladelse af at handle for at bistå borgerne, misbrug af det frie skøn, der i vor del af verden ville blive afgjort lokalt, nu bliver indbragt for Menneskerettighedsdomstolen i Strasbourg. Det er borgernes eneste chance for at få myndighedernes handlinger pådømt af en uvildig instans.

I Polen havde to søskende for nogle år siden arvet et hus, hvor broderen overtog stueetagen, medens søsteren boede på første sal. De havde i årevis ikke været på talefod. Da søsteren ønskede adgang til den fælles elektricitetsmåler, der var placeret i stuen, nægtede broderen hende adgang. Politiet afviste at hjælpe hende i denne familiestrid, og da domstolene ikke havde kompetence til at kontrollere politiet, havde hun ingen anden mulighed end at henvende sig til Menneskerettighedsdomstolen.

At der findes titusindvis af sådanne sager er evident.

Dette var ikke forudset i Menneskerettighedskonventionen og har nok givet Domstolen et vist dårligt ry som bagateldomstol, men problemet er vel forbigående, og der arbejdes med det.

Domstolen og den nationale lovgivningsmagt

Når Menneskerettighedsdomstolens domme kommer under pres, og det sker hver gang, en stat bliver dømt, eller når lovgivning kritiseres for at være i strid med eller på kant med menneskerettighederne, gøres det ofte gældende, at Domstolens fortolkningsstil afskærer politikerne fra at tage politisk stilling til spørgsmål, der internt er rent politiske.

Dette er urigtigt.

Domstolen giver jo ikke svaret på, hvordan et lands lovgivning skal udformes. I de tilfælde, hvor en stats lovgivning, retspraksis eller administration af Menneskerettighedsdomstolen bliver dømt som konventionsstridig, påpeges der et problem, som derefter netop skal løses af den nationale lovgivningsmagt. Dette er flere gange sket på retsplejeområdet.

Sagen mod Danmark om varigheden af et sagsforløb om erstatning til blødere, der ved en blodtransfusion havde modtaget inficeret blod, er et godt eksempel.¹¹ Den danske regering blev dømt, idet Domstolen fandt, at et sagsforløb på syv år ikke var rimeligt. Denne sag var vel én af de sager, hvor Domstolens resultat kunne diskuteres, men lovgivningsmagts reaktion var den prisværdige at sikre en mere effektiv dansk retspleje. Hvilken konsekvens, denne dom skulle få, bestemte lovgivningsmagten således suverænt.

Det er dog på den anden side klart, at konventionerne om menneskerettighederne faktisk begrænser også demokratiske regerings og parlaments kompetencer til i alle situationer at give regler efter de retningslinier, som den interne politiske situation giver muligheder for.

Det er imidlertid en kendsgerning, at enhver international traktat begrænser en stats handlefrihed. Når man hævder, at Menneskerettighedsdomstolen ikke bør beskæftige sig med spørgsmål, der er nationale lovgivningsanliggender, og som er overladt til de folkevalgte parlamenter at tage stilling til, så viser det kun, at man ikke har forstået det europæiske menneskerettighedssystem. Det

11. *A and others v. Denmark* (1996).

er netop begrænsningen af en regerings eller et politisk flertals muligheder for at behandle det enkelte menneske efter forgodtbefindende og uden indblanding, *der i virkeligheden er selve menneskerettens egentlige begrundelse, dens raison d'être!*

Dette kan ikke – som hævdet – være en trussel for et demokratisk samfund, men tvært imod en håndsrekning til, at de europæiske samfund i stort og småt kan blive mere menneskeliggjort.

Mere end 50 års påvirkning

Forsøger man at vurdere om menneskerettighederne i de mere end 50 år, der er gået, har haft en effekt, må man konstatere, at dette kan påvises på nogen områder, men ikke på andre. Verden er jo gennemgående blevet mere usikker og frygtsom overfor terror og andre uroligheder.

Ser man derimod på ytringsfriheden, kan man glæde sig over, at ca 400 millioner mennesker i dette tidsrum har fået en ytringsfrihed, de ikke kendte til før. Og ser vi også på den øvrige diskurs, der finder sted både i det offentlige univers og i det private rum, så finder vi, at menneskerettighederne, således som de opfattes i praksis, spiller en stadigt hyppigere og stærkere rolle. Respekten for det enkelte menneske har manifesteret sig stærkt.

Der er næppe hellere tvivl om, at stater i dag i høj grad vurderes efter deres forhold til menneskerettighederne.

Som led i Det danske Institut for Menneskerettigheder's arbejde for udbredelsen af menneskerettighederne, modtager Institutet hvert år ca 90 kinesiske jurister, der kommer til Danmark for at se, hvorledes et lille demokrati har organiseret sit retssystem m.v. I oktober 2002 havde jeg lejlighed til at fortælle en gruppe kinesiske anklagere om en dramatisk situation, der netop i den pågældende uge var opstået i København. Den tjetjenske toppolitiker Sakajev var kommet til Danmark for at deltage i en privat arrangeret konference. Da Rusland fik farten heraf, forlangte man, at den danske regering skulle udlevere ham til Rusland, hvor han ville blive bragt for retten for terrorhandlinger i Tjetjenien.

Det var en meget kompliceret situation for den danske regering. Danmark var formand for EU og regeringen skulle på EUs vegne gennemføre komplicerede og vigtige forhandlinger med Rusland

om Kaliningrad. Til dette formål havde man inviteret den russiske regeringschef Putin til København, hvor han skulle forhandle med statsministeren og spise middag hos Dronningen.

Efter at have undersøgt de af russerne fremlagte beskyldninger mod Sakajev meddelte regeringen, at man ikke ville udlevere ham til Rusland. Putin aflyste omgående sit besøg i København, og de vigtige forhandlinger, som Danmark havde ansvaret for, hang nu i en tynd tråd .

Jeg spurgte de kinesiske jurister, om de syntes, at Danmark havde håndteret sagen fornuftigt. En af de kvindelige anklager tog mod til sig og sagde: »Jeg kender ikke alle detaljer, så jeg kan ikke bedømme den konkrete sag, men på basis af det, du har fortalt os, vil jeg gerne udtrykke min overraskelse og beundring for et lille land, der er parat til at risikere så meget for at opretholde respekten for menneskerettighederne«.

Hendes gribende svar sagde meget om Danmark, men også meget om det kinesiske samfund, hun kom fra.

Ideen om menneskerettighederne må stadig være parat til at erobre nyt land,